

Геолого-географічний факультет

Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства

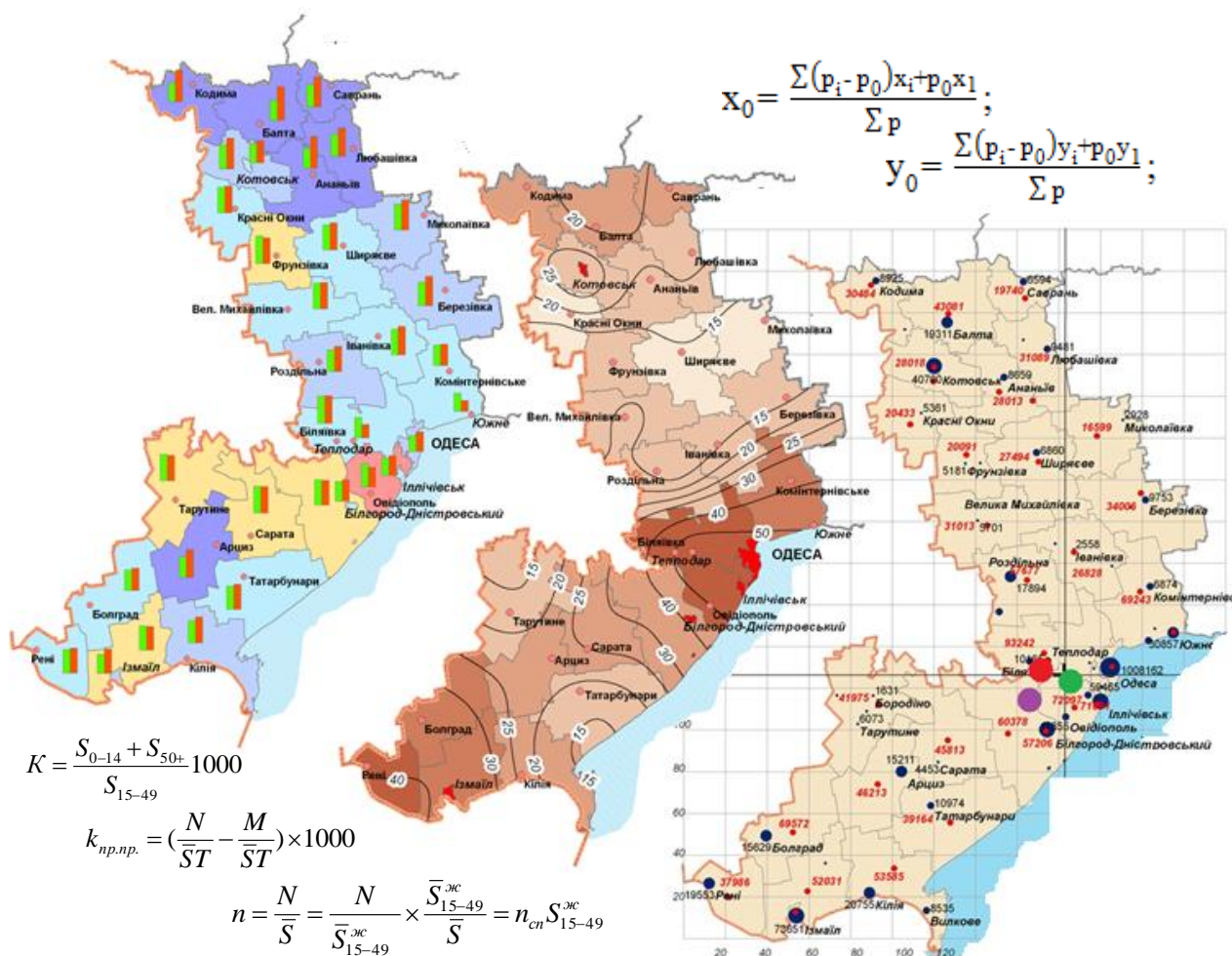
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до виконання курсової роботи

з дисципліни «ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ З ОСНОВАМИ ДЕМОГРАФІЇ»

(для студентів-географів 3 курсу

спеціальності «Економічна та соціальна географія»)

УДК 911.3:314:[378.091.33-028.21](075.8)

ББК 65.042р3

С28

*Схвалено методичною комісією, рекомендовано до друку Вченою радою
геолого-географічного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 1 від 06.09.2013 року)*

С28 Сегіда К. Ю. Методичні рекомендації до виконання курсової роботи з дисципліни «Географія населення з основами демографії» (для студентів-географів 3 курсу спеціальності «Економічна та соціальна географія»). – Харків, 2013. – 20 с.

Методичні рекомендації розроблені відповідно до програми курсу «Географія населення з основами демографії» як одного з важливих у загальному циклі суспільно-географічної та загальноекономічної підготовки фахівців. Мета: надати методичну допомогу студентам при виконанні курсової роботи з дисципліни «Географія населення з основами демографії».

Методичні рекомендації розраховані на студентів денного і заочного відділень геолого-географічного факультету, які навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія». Вони містять загальні положення щодо тематики та сутності курсових робіт з зазначеної дисципліни, орієнтовну структуру та загальні вимоги до оформлення курсової роботи, вихідні дані для її виконання, розгорнутий зміст окремих складових курсової роботи із ключовими поняттями та зазначеним переліком обов'язкового розрахунково-графічного матеріалу, необхідного для аналізу, шкалу оцінювання, приклади оформлення титульної сторінки, змісту, списку використаних джерел, таблиць, рисунків тощо

УДК 911.3:314:[378.091.33-028.21](075.8)

ББК 65.042р3

С28

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2013

© Сегіда К. Ю., 2013

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	2
СТРУКТУРА КУРСОВОЇ РОБОТИ.....	3
ВИХІДНІ ДАНІ ДЛЯ ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ.....	5
РОЗГОРНУТИЙ ЗМІСТ ОКРЕМИХ СКЛАДОВИХ КУРСОВОЇ РОБОТИ.....	7
ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ.....	14
ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ.....	15
ДОДАТКИ (ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ)	17
1. ТИТУЛЬНИЙ АРКУШ.....	17
2. ЗМІСТ.....	18
3. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	19
4. ОФОРМЛЕННЯ І ПІДПИС РИСУНКІВ ТА ТАЛИЦЬ.....	20

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Диференціація окремих процесів і специфіка соціально-економічного розвитку регіонів обумовлює необхідність дослідження геодемографічної ситуації в територіальному і часовому аспектах, що підсилює актуальність регіональних досліджень. Розселення населення – це результат його просторового розподілу по території. Від населення значною мірою залежить формування міжпоселенських зв'язків, спеціалізація виробництва, потужність і структура потоку продукції, яка вивозиться за межі певної території, розвиток місцевого виробництва. Населення як споживач значною мірою впливає на розвиток галузей, які забезпечують його потреби в продуктах харчування і промислових товарах, послугах, зрештою, визначає умови внутрішнього попиту. Тож, особливості складу та структури населення, тенденції демографічних та міграційних процесів, особливості демографічної поведінки диференційовано за місцем проживання є необхідною складовою характеристики населення регіону. Виходячи із чого, складання геодемографічної характеристики окремих регіонів є важливою компетенцією, яку набувають студенти-географи в рамках вивчення дисципліни «Географія населення з основами демографії».

Важливою складовою геодемографічної характеристикою регіону, разом із аналізом демографічних й міграційних процесів та структури населення, є вивчення особливостей його розміщення. Важливим є вміння практично застосовувати набуті знання, в тому числі просторово-статистичного аналізу розподілу населення регіону, що може широко використовуватись в окремих тематичних дослідженнях. Виконання курсової роботи студентами, які навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія», з дисципліни «Географія населення з основами демографії» спрямоване на практичну реалізацію набутих знань з пошуку, відбору та систематизації інформації геодемографічного змісту, на їхній основі – поетапне виконання обчислювальних робіт для визначення ключових демографічних показників, в тому числі – інтегральних, графічного відображення отриманої та генералізованої інформації, в тому числі за допомогою ГІС-засобів, та детального геодемографічного аналізу.

СТРУКТУРА КУРСОВОЇ РОБОТИ

Робота обов'язково має містити в собі:

- титульний аркуш;
- зміст;
- вступ;
- основну частину (2 розділи);
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки.

Зміст подають на початку роботи з найменуваннями та номерами початкових сторінок усіх розділів і підрозділів, зокрема вступу, висновків, списку літератури, додатків та ін.

Вступ. (Орієнтовний обсяг вступу – 2 сторінки.) Вступ складається в такій послідовності. Актуальність теми (коротко характеризується сучасний стан проблеми, зокрема зазначається важливість дослідження такого об'єкту як «населення», визначаються головні характеристики населення регіону, якій досліджується в роботі). Мета, завдання об'єкт та предмет дослідження. Формулюють мету роботи і завдання, які потрібно вирішити для її досягнення. Мета роботи звичайно тісно переплітається з назвою роботи і повинна чітко вказувати, що саме розв'язується в роботі. Завдання, як правило, відповідають основним розділам роботи. Методи дослідження. Подають перелік використаних методів дослідження для досягнення поставленої мети. Перераховувати їх треба не відірвано від змісту роботи, а стисло та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом. Це дасть змогу пересвідчитися в логічності та прийнятності вибору саме даних методів. Інформаційна база роботи вказується на яких статистичних даних та літературних джерелах базується робота. Структура роботи. Наводиться за таким зразком: «Робота викладена на ... сторінках і складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (... найменувань), додатків».

Основна частина містить у собі виклад змісту роботи. Основна частина роботи складається з розділів, підрозділів. Кожен розділ починають із нової сторінки. Наприкінці кожного розділу коротко (1-2 абзаци) формулюють висновки із лаконічним викладом наведених у розділі результатів. Кожен із розділів курсової роботи має пов'язуватися із загальним замислом

дослідження, що виявляється у чіткій рубрикації основних розділів, їх логічній взаємодії один із одним. Виклад матеріалу підпорядковують одній провідній ідеї, чітко визначеній автором.

Перший розділ курсової роботи присвячений геодемографічному аналізу регіону. Тут детально розкривається динаміка чисельності населення із зазначенням основних етап та сучасних тенденцій, структура населення, в тому числі – національна, шлюбно-сімейна, статево-вікова, подається графічне відображення та детальний аналіз, із виявленням передумов та наслідків; обчислюються показники демографічного навантаження, визначається ступінь старіння населення та його депопуляції. Аналіз основних демографічних процесів має включати місце регіону за показниками природного приросту в країні (якщо досліджується країна – серед інших країн) із графічним відображенням та характеристикою; динаміку основних складових демографічного руху із детальним аналізом, за можливістю – вивчення особливостей територіальної диференціації в середині регіону та обчислення ключових спеціальних й часткових показників. Аналіз основних міграційних процесів має включати місце регіону за показниками міграційного руху в країні (якщо досліджується країна – серед інших країн) із графічним відображенням та характеристикою; динаміку основних складових демографічного руху із детальним аналізом, за можливістю – вивчення особливостей територіальної диференціації в середині регіону та обчислення ключових спеціальних й часткових показників.

Другий розділ курсової роботи присвячений аналізу просторово-статистичних характеристик розподілу населення. Обчислюється та графічно відображається щільність населення по території, динаміка співвідношення міського та сільського населення, аналізуються. Обчислюється та аналізується індекс концентрації населення. В наступних розділах шляхом обчислення (графічним або математичним способом) визначаються та картографічно відображаються середній арифметичний, медіанний, модальний центри розподілу населення (з урахуванням та без урахування міст, із зазначенням їх значення), а також центр тяжіння населення. Проводиться аналіз найближчого сусідства. Подається загальна характеристика та пояснення просторово-статистичних особливостей розподілу населення регіону.

Висновки містять загальні висновки по виконанню поставлених завдань. Вони формулюються чітко, конкретно, лаконічно і містять, насамперед,

результати власних досліджень. Зазвичай, кількість висновків співпадає з кількістю завдань. Обсяг висновків 1-2 сторінки.

Список використаних джерел має містити в собі роботи, на які є посилання в дослідженні, перелік наукових та навчально-методичних праць з даної проблематики. Список літератури складають у алфавітній послідовності. Посилання в тексті роботи на джерела роблять згідно з їх переліком у квадратних дужках. Для написання курсової роботи рекомендується використовувати літературу географічного та демографічного спрямування, періодичні та статистичні видання, Інтернет-ресурси тощо.

Додатки. У додатки до курсової роботи виносять вихідні таблиці статистичних даних, розрахункові таблиці та інші допоміжні матеріали. Додатки вмішуються в порядку розташування посилань.

ВИХІДНІ ДАНІ ДЛЯ ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ:

Забезпечення статистичною інформацією:

1. Державна служба статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Всеукраїнський перепис населення <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>
3. Інститут демографії та соціальних досліджень імені Н.І.Птухи НАН України http://database.ukrcensus.gov.ua/ukrcensus/Dialog/statfile1_c.asp
4. Світова статистика <http://www.worldometers.info/ru>
5. Статистичні дані за країнами світу <http://iformatsiya.ru/tab1/459-statisticheskie-dannye-stran-mira-za-2010-god.html>
6. Офіційні сайти Управління статистики в регіонах України
7. Офіційні сайти обласних державних адміністрацій

Забезпечення джерелами географічного та демографічного змісту

1. Голиков А. П., Черваньов І. Г., Трофимов А. М. Математичні методи в географії. – Харків: вид-во при Харківському університеті. 1986. – 143 с.
2. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник / І. Гудзеляк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
3. Демографический энциклопедический словарь / Под ред. Валентей Д. И. – М.: Советская энциклопедия, 1985. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://geography.su/demogr>

4. Демографія и статистика населення: Учебник для вузов / Коллект. автор.: И. И. Елисеєва, Э. К. Васильєва, М. А. Клупт, О. Н. Никифоров. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 687 с.
5. Джаман В. О. Демогеографія: Навчальний посібник / В. О. Джаман, В. П. Круль, Г. Я. Чернюх. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці: «Рута», 2002. – 159 с.
6. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В. О. Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
7. Заставецька О. В. Географія населення України: Навчальний посібник / О. В. Заставецька, Б. І. Заставецький, Д. В. Ткач. – Тернопіль. – 2003. – 149 с.
8. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. / Монографія підг. авт. колективом у складі: Ліванова Е. М., Власенко Н. С., Власюк О. С., та ін. – К.: СПД Савчина. 2002. – 119с.
9. Немець Л. М., Сегіда К. Ю. Географія населення: українсько-російсько-англійський словник термінів та понять: навчальний посібник – Харків: Хар-ківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – 144 с.
10. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Немець К. А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, К. А. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
11. Пальян З. О. Демографічна статистика: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / З. О. Пальян. – К.: КНЕУ, 2003. – 132 с.
12. Пилипенко І. О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
13. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
14. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії. – Львів: Вища школа, 1984. – 135 с.
15. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: Підручник / О. І. Шаблій – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
16. Яворська В. В. Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: Методологічні і методичні проблеми: Монографія / В. В. Яворська. – Одеса: Астропринт, 2007. – 208 с.

**РОЗГОРНУТИЙ ЗМІСТ
ОКРЕМИХ СКЛАДОВИХ КУРСОВОЇ РОБОТИ:**

ВСТУП	обґрунтування актуальності теми дослідження мета та задачі роботи об'єкт та предмет дослідження методи дослідження джерела інформації структура роботи
Розділ 1. ГЕОДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В РЕГІОНІ	
1.1. Чисельність і склад населення регіону	Динаміка чисельності населення, структура населення + показники + графіки, піраміди + аналіз
1.2. Демографічні процеси і відтворення населення регіону	Динаміка основних демографічних процесів, місце регіону за показниками природного приросту в Україні + показники + графіки, картосхема + аналіз
1.3. Міграційний рух населення регіону	Динаміка основних міграційних процесів, місце регіону за показниками міграції населення в Україні + показники + графіки, картосхема + аналіз
Розділ 2. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ	
2.1. Розселення населення регіону	Щільність населення, індекс концентрації населення, середній арифметичний центр, медіанний центр, модальний центр розподілу, їх співставлення
2.2. Загальне та дистанційне розсіяння населення регіону	Центр тяжіння,
2.3. Скошеність просторового розподілу населення регіону	Аналіз найближчого сусідства
2.4. Аналіз просторово-статистичного розподілу населення регіону	Характеристика та пояснення просторово-статистичних особливостей розподілу населення регіону
ВИСНОВКИ	Відповіді на задачі
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	Перелік літературних, періодичних та статистичних джерел, Інтернет-ресурсів, оформлений за правилами
ДОДАТКИ	Вихідні статистичні дані

Під *геодемографічною ситуацією* традиційно розуміють результат взаємодії демографічних і соціально-економічних процесів певного територіально-ієрархічного рівня, що відбувається в певний відрізок часу під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Аналіз геодемографічної ситуації включає в себе такі складові як чисельність та склад населення, основні демографічні та міграційні процеси.

Статеві-вікова структура населення – абсолютне число або частка населення, що приходить на кожну статево-вікову групу. *Статеві-вікова піраміда* – графік (гістограма), що ілюструє статевий-віковий розподіл населення. По вертикальній осі, починаючи з віком 0 років, відкладається вік в одно- або п'ятирічних вікових інтервалах. Останній віковий інтервал, як правило, відкритий. По горизонтальній осі відкладається або чисельність населення відповідної вікової групи, або її частка (у відсотках) у всьому населенні або в населенні даної статі. При цьому чоловіче населення завжди зображається зліва від осі віку, а жіноче – справа. Фігура («піраміда»), що отримується, наочно зображає особливості статево-вікової структури населення, а також історію його змін протягом довгого часу.

Демографічне навантаження – це узагальнена кількісна характеристика вікової структури населення, яка показує навантаження на суспільство та економіку невиробничим населенням. Для співвідношення населення різного віку застосовуються *показники демографічного навантаження*. Цей індикатор є не тільки демографічною, а й соціально-економічною характеристикою структури суспільства. Він дає оцінку співвідношення вікових груп населення працездатного і непрацездатного віку, показує, скільки утриманців (дітей до 16 років і населення пенсійного віку) припадає на одну людину працездатного віку.

$$k_{заг} = \frac{S_{0-14} + S_{50+}}{S_{15-49}} \times 1000, \quad k_{\partial} = \frac{S_{0-14}}{S_{15-49}} \times 1000, \quad k_n = \frac{S_{50+}}{S_{15-49}} \times 1000,$$

де $k_{заг}$, k_{∂} , k_n – відповідно коефіцієнт демографічного навантаження покоління батьків загальний, дітьми та прабабками;

S_{0-14} , S_{15-49} , S_{50+} – відповідно кількість дітей, батьків, прабабків.

$$k_c = \frac{S_{65+}}{S_{15-49}} \times 1000, \quad k_{n/\partial} = \frac{S_{50+}}{S_{0-14}} \times 1000,$$

де k_c , $k_{n/d}$, – відповідно коефіцієнт демографічного навантаження покоління батьків старими (у віці 65 років і старше) та покоління дітей прабатьками (забезпечення онуків та онучок дідами та бабусями).

Можливий варіант розрахунку демографічного навантаження обчислюється шляхом зіставлення чисельності допрацевдатного (S_{dn}), працевдатного (S_n), та післяпрацевдатного (S_{nn}) віку за формулами

$$k_{n.заг} = \frac{S_{dn} + S_{nn}}{S_n} \times 1000, \quad k_{n.dn} = \frac{S_{dn}}{S_n} \times 1000, \quad k_{n.nn} = \frac{S_{nn}}{S_n} \times 1000,$$

де $k_{n.заг}$, $k_{n.dn}$, $k_{n.nn}$ – відповідно коефіцієнт демографічного навантаження населення працевдатного віку загальний, населенням допрацевдатного та післяпрацевдатного віку.

Демографічний процес – закономірна зміна демографічних станів і явищ в населенні, як кількісні, так і якісні, а також зміна самого населення; їх можна поділити як такі, що зменшують чисельність населення (смертність, еміграція), такі, що збільшують чисельність населення (народжуваність, імміграція) та такі, що не впливають на чисельність населення (шлюбність, розлучуваність та інші переміщення між соціальними групами населення).

Народжуваність – процес дітонародження у сукупності людей, які складають генерацію, або у сукупності генерацій – населення; як компонент природного відтворення – частота дітонародження в певній сукупності населення. *Загальний коефіцієнт народжуваності* – демографічний показник, який відображає середню чисельність народжених, що припадає на 1000 осіб всього населення певної території; розраховується як відношення число народжень в населенні за період до загального числа людино-років, прожитих населенням за цей період або на середнє населення; виражається в проміле, як число народжень на 1000 населення.

$$n = \frac{N}{ST} \times 1000$$

Загальний коефіцієнт смертності – демографічний показник, який відображає відношення числа смертей в населенні за певний період до загального числа людино-років, прожитих населенням за цей період або на середнє населення; виражається у проміле, як число смертей на 1000 населення.

$$m = \frac{M}{ST} \times 1000$$

Природний рух населення – зміна чисельності і складу населення внаслідок біологічних причин (співвідношення народжуваності і смертності)

без урахування міграційних переміщень. *Загальний коефіцієнт природного приросту* – демографічний показник, розраховується як відношення різниці між числом народжень та числом смертей в населенні за період до середньої чисельності населення за цей же період, помножене на 1000; виражається в проміле. Простіше може розраховуватись як різниця між загальним коефіцієнтом народжуваності і загальним коефіцієнтом смертності.

$$k_{np.np.} = \frac{N - M}{\bar{ST}} \times 1000 \quad k_{np.np.} = \left(\frac{N}{\bar{ST}} - \frac{M}{\bar{ST}} \right) \times 1000 \quad k_{np.np.} = n - m$$

Міграційний процес – поетапний процес здійснення міграції з однієї країни в іншу. Сукупність міграційних подій, здійснюваних одночасно в просторі й часі. Розглядаючи міграційний процес, насамперед, як сукупність переселень, виділяють три стадії його розвитку: 1) початкова стадія або стадія ухвалення рішення про міграцію; 2) основна стадія або міграція населення; 3) завершальна стадія, спрямована на закріплення, приживлюваність мігранта на новому місці. *Міграційний рух населення* – сукупність всіх видів міжпоселенських переміщень, в тому числі циркулярні переміщення, які здійснюються з моменту ухвалення рішення про міграцію, безпосередньо в процесі самого руху, що завершуються на стадії приживлюваності на новому місці або в нових умовах, якщо мова йде про переселення. Включає п'ять основних видів: безповоротну міграцію (або переселення), довгострокову (постійну), сезонні, маятникову і епізодичну міграції. Окрім загальних коефіцієнтів бруто та нетто міграції, доцільно визначити наступні.

Коефіцієнти інтенсивності прибуття (вибуття)

$$K_{V^+} = \frac{V^+}{\bar{S}} \cdot 1000 \quad K_{V^-} = \frac{V^-}{\bar{S}} \cdot 1000$$

Коефіцієнт інтенсивності міграції

$$ж_v = \frac{V^+ - V^-}{\bar{S}} \cdot 1000 = ж_{V^+} - ж_{V^-}$$

Коефіцієнт *інтенсивності міграційного обороту* показує частку населення, залученого в міграційні процеси, незалежно від напрямку міграції:

$$K_{об} = \frac{V^+ + V^-}{\bar{S}} \cdot 1000 = K_{V^+} + K_{V^-}$$

Дані про сальдо міграції населення по кожному населеному пункту разом з даними про природний приріст населення служать основою для розрахунків чисельності населення на будь-яку дату в період між переписами [43, 45].

Коефіцієнт ефективності міграції показує питому вагу сальдо міграції в міграційному обороті:

$$K_{об} = \frac{V^+ - V^-}{V^+ + V^-} \cdot 1000 = \frac{K_{V^+} - K_{V^-}}{K_{V^+} + K_{V^-}}$$

Загальний аналіз окремих складових геодемографічної ситуації в просторовому та часовому аспектах та їх аналіз є основою геодемографічної характеристики.

Під *розселенням*, як науковою категорією, розуміємо розміщення населення по певній території, яке характеризується відмінностями у густоті населення, і є наслідком утворення мережі поселень.

Найпоширенішим показником, який використовується для визначення особливостей розміщення населення є його щільність. *Щільність або густина населення* – головна одиниця вимірювання розміщення населення, відображає середню чисельність населення, яка проживає на 1 км²; розраховується як відношення чисельності населення адміністративної одиниці чи іншої території до площі цієї території. Тож, *щільність населення* – рівень заселеності певної території.

$$D = \frac{P}{S} \quad \text{де } N - \text{чисельність населення,} \\ S - \text{площа регіону (району)}$$

Ще одним із показників, що відображають рівномірність розселення населення є *коефіцієнт (індекс) концентрації населення*, за допомогою якого можна побачити розподіл населення за адміністративними одиницями у відношенні до загальної рівномірності населення території. Індекс концентрації населення на певній території обчислюється як різниці часток площі та населення району:

$$ІКН = \frac{\sum |P_{\text{ч}} - S_{\text{ч}}|}{2};$$

Частка площі районів:

$$S_{\text{ч}} = \frac{S_{\text{р-н}}}{S_{\text{обл}}} \times 100\%;$$

де: $S_{\text{ч}}$ – частка площі району;
 $S_{\text{р-н}}$ – площа району;
 $S_{\text{обл}}$ – площа області.

Частка населення районів:

$$P_{\text{ч}} = \frac{P_{\text{р-н}}}{P_{\text{обл}}} \times 100\%;$$

де: $P_{\text{ч}}$ – частка населення району;
 $P_{\text{р-н}}$ – населення району;
 $P_{\text{обл}}$ – населення області.

Територіальний або просторовий розподіл носить двовимірний характер; місце розташування кожної одиниці досліджуваної сукупності на поверхні (або

на території окремого району(регіону)) визначається її координатами (x_i та y_i). При аналізі територіального розміщення будь-якої сукупності виникають завдання, аналогічні завданням, що виникають при аналізі варіаційних рядів лінійної (одновимірної) статистики. Так, за даними територіального розподілу окремих одиниць може ставитися завдання визначення центральної точки, оцінки розсіювання окремих одиниць навколо центральної точки, оцінки асиметрії розподілу тощо. Центральна точка просторового розподілу є свого роду узагальнюючим середнім показником територіального розміщення. Але визначення такої точки – тільки частина аналізу просторових розподілів. Останні, як і будь-які варіаційні розподіли, мають бути охарактеризовані рядом показників. В якості основних показників центральної точки просторового розподілу можуть бути використані середня арифметична, медіана і мода, але перетворені для випадку двовимірних розподілів за площею.

Середній арифметичний центр є показником центральної точки просторового розподілу населення. Він вимірюється за допомогою двох координат x та y , які утворюють прямі лінії, що перетинаються в точці арифметичного центру регіону. Для визначення *середнього арифметичного центру* необхідно, масштабні числа відстаней (протяжність території області) помножити на чисельність населення районів та поділити на чисельність населення всієї області (окремо – по x і y).

$$x = P_{p-n} \times L / P$$

$$y = P_{p-n} \times L / P$$

P_{p-n} – чисельність населення району (області);

L – відстань між вертикальними (горизонтальними) прямими;

P – чисельність населення області

Медіанний центр просторового розподілу знаходиться за аналогією з медіаною в лінійній статистиці, який можна розглядати як положення точки, яка ділить кількість населення на дві рівні частини по широті та довготі. Зазначений спосіб визначення медіанного центру характеризується його неоднозначністю, буде змінюватися зі зміною напрямку перпендикулярних осей. Відзначаючи цей недолік, багато дослідників разом з тим віддають перевагу медіані як центральній точці. Якщо в лінійній статистиці медіана являє собою точку на числовій осі змінних, абсолютне відхилення від якої значень всіх інших одиниць сукупності є мінімальним, то медіанний центр в просторовому розподілі – точка на поверхні, сума відстаней до якої від всіх інших одиниць популяції мінімальна.

Модальний центр можна визначити, як найбільшу точку та поверхні площі розподілу. Це один з найбільш важливих показників просторового розподілу, який дозволяє визначити місце найбільшої концентрації населення.

Центром тяжіння географічного явища називається точка з середніми координатами із координат географічних центрів окремих (по можливості дрібних) територіальних підрозділів області, зваженими за чисельністю (масою) будь-яких ознак цих територій.

$$x_0 = \frac{\sum(p_i - p_0)x_i + p_0x_1}{\sum p}; \quad y_0 = \frac{\sum(p_i - p_0)y_i + p_0y_1}{\sum p};$$

Аналіз найближчого сусідства. Щоб проаналізувати просторовий розподіл населення використовується показник, який показує на відстань між районними центрами, яких можна назвати «сусідами». Цей показник використовується для того, щоб дати аналіз розміщенню центрів районів по відношенню один до одного.

$$R_n = \frac{D}{0.5 \sqrt{\frac{S}{n}}}; \quad D = \frac{r_1 + r_2 + r_3 + \dots + r_n}{n};$$

R_n – відстань до найближчого сусіда;

D – середня відстань між районними центрами області;

S – площа області;

n – кількість районних центрів області.

$r_1 + r_2 + r_3 + \dots + r_n$ – відстань між кожною точкою;

n – число сусідств між районами.

Показник «сусідства» можна розрахувати у два етапи: 1 етап – середньоарифметична відстань між кожним районом області і його найближчим сусідом, 2 етап – розрахунок безпосередньо відстані найближчого сусіда області. Даний показник говорить про розвиненість зв'язків між районними центрами, про подальшу перспективність співпраці декількох районних центрів. При рівномірному розподіленні населення показник R_n буде мати значення від 2,15 і більше. Якщо показник $R_n = 0$, то це означає, що населення скупчено в одному місці. Якщо показник $R_n = 1$, то це означає, що населення розміщено не рівномірно, вибіркоче розподілення.

Тож, провівши наведені розрахунки основних показників, що характеризують розселення населення по території, можна визначити ступінь рівномірності розміщення населення та його щільність, визначити їх територіальну диференціацію (в тому числі – за сільськими та міськими поселеннями).

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

№	Параметри	Максимум балів
1	Вступ	7:
	Актуальність теми дослідження	2
	Визначення мети та постановка завдань дослідження	1
	Визначення об'єкта та предмета дослідження	1
	Методи дослідження	1
	Інформаційна база дослідження	1
	Короткий опис структури роботи	1
2	Перша частина роботи, присвячена геодемографічному аналізу регіону	23:
	Динаміка чисельності населення	3
	Структура населення	4
	Динаміка основних демографічних процесів	4
	Місце регіону за показниками природного приросту в Україні та їх характеристика	4
	Динаміка основних міграційних процесів	4
	Місце регіону за показниками міграції населення в Україні та їх характеристика	4
3	Друга частина роботи, присвячена аналізу просторово-статистичних характеристик розподілу населення	27:
	Щільність населення регіону	3
	Індекс концентрації населення	4
	Середній арифметичний центр, медіанний центр, модальний центр розподілу	6
	Центр тяжіння населення	5
	Аналіз найближчого сусіда	4
	Характеристика та пояснення просторово-статистичних особливостей розподілу населення регіону	5
4	Висновки (відповідність поставленим завданням)	8.
5	Графічний, розрахунковий та статистичний матеріал, який демонструє результати дослідження	15.
6	Технічне оформлення	5.
7	Захист курсової роботи	15.
ЗАГАЛЬНА МАКСИМАЛЬНА СУМА БАЛІВ		100

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Роботу друкують за допомогою комп'ютерів з використанням шрифтів текстового редактора World розміру 14 з полуторним міжрядковим інтервалом. Текст роботи друкують, залишаючи поля таких розмірів: лівий — не менше 2,5 см, правий — 1,5 см, верхній — 2 см, нижній — 2 см.

Текст основної частини роботи поділяють на розділи, підрозділи.

Заголовки структурних частин роботи ЗМІСТ, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів — маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Бажано назви розділів та підрозділів подавати із інтервалом 1 або 1,15. Перед текстом один інтервал відступ.

Кожну структурну частину роботи (за виключенням підрозділів) починають з нової сторінки.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №.

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок роботи, не проставляючи його номера. Наступні сторінки нумерують у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Такі частини роботи, як зміст, вступ, висновки, список використаних джерел не мають порядкового номера. Всі аркуші, на яких розміщені згадані структурні частини роботи, нумерують звичайним чином. Не нумерують лише їх заголовки, тобто не можна друкувати: 1. ВСТУП або 6. ВИСНОВКИ. Номер розділу ставлять після слова РОЗДІЛ, на тому ж рядку друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. В кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: 2.3. (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Ілюстрації (фотографії, креслення, схеми, графіки, карти) і таблиці слід подавати в роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації беруться в рамку.

Ілюстрації позначають словом Рис. і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках. Номер ілюстрації

складається з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Наприклад: Рис. 1.2 (другий рисунок першого розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією, рівняння від центру, одинарний інтервал. Якщо в роботі подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) у межах розділу. У правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис Таблиця із зазначенням її номера. Номер таблиці складається з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: «Таблиця 1.2 (друга таблиця першого розділу). Назва таблиці – зверху, рівняння від центру.

Формули, які використовуються в роботі, при наведенні у тексті нумеруються у круглих дужках рівнянням справа відповідно до номеру розділу та порядку послідовного формули (2.1).

Правила оформлення додатків. Після списку літератури на чистому аркуші великими літерами по середині слово «ДОДАТКИ». Додатки оформлюють як продовження роботи на наступних її сторінках, розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті роботи. Якщо додатки оформлюють як продовження роботи, кожен із них починають з нової сторінки, їм дають заголовки, надруковані угорі малими літерами з першої великої симетрично стосовно тексту сторінки По середині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово Додаток і велика літера, що позначає додаток. Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, наприклад, додаток А, додаток Б і т. д.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ І РЕГІОНОЗНАВСТВА

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Географія населення з основами демографії»

ПРОСТОРОВО-СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗПОДІЛУ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Студента (ки) III курсу групи ГЦ-32
напряму підготовки 6.0401104 – Географія

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник: старший викладач,
к.геогр.н. Сегіда К. Ю.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____ Кандиба Ю. І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ Ключко Л. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ Кулешова Г. О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Харків – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП

Розділ 1. ГЕОДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В РЕГІОНІ

- 1.1. Чисельність і склад населення регіону
- 1.2. Демографічні процеси і відтворення населення регіону
- 1.3. Міграційний рух населення регіону

Розділ 2. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

- 2.1. Розселення населення регіону
- 2.2. Загальне та дистанційне розсіяння населення регіону
- 2.3. Скошеність просторового розподілу населення регіону
- 2.4. Аналіз просторово-статистичного розподілу населення регіону

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горобець О. В. Регіональна диференціація показників відтворення населення АР Крим за допомогою кластерного аналізу та на підставі багатовимірної середньої / О. В. Горобець // Статистика України. – 2009. – № 1(44). – С. 50-54.
2. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник / І. Гудзеляк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
3. Демографический энциклопедический словарь / Под ред. Валентей Д. И. – М.: Советская энциклопедия, 1985. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://geography.su/demogr>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: Посібник для геогр. вузів /М. М. Паламарчук , О. М. Паламарчук, Міжнародний фонд «Відродження»: Програма «Трансформація гуманітарної освіти в Україні». – К.: Знання, 1998. – 416 с.
6. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І. М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 250 с.
7.

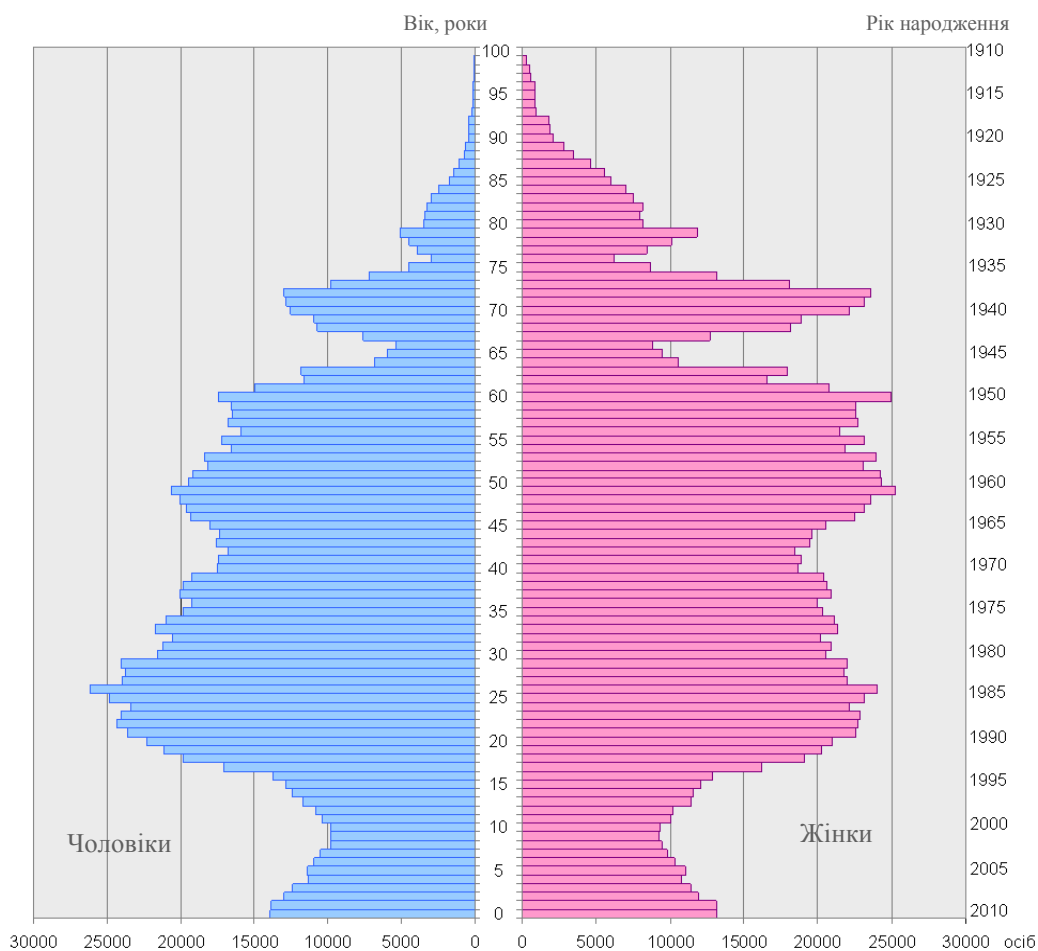

Рис. 2.2. Статеві-вікова структура населення Харківської області, 2010 р.
(побудовано за даними [35])

Таблиця 1.2
Загальні коефіцієнти міграції населення Львівської області
(обчислено за даними [9])

Коефіцієнт	Зміст	Формула	Львівщина, 2011р.
Рухомості (валової міграції)	Кількість мігрантів у середньому на 1000 населення	$K_p = \frac{П + B}{S} \cdot 1000$	13,5 ‰
Механічного приросту, промільні пункти	Інтенсивність зміни чисельності населення за рахунок міграції	$K_M = \frac{П - B}{S} \cdot 1000$	-0,3 ‰

Навчально-методичне видання

Сегіда Катерина Юріївна

ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ З ОСНОВАМИ ДЕМОГРАФІЇ
методичні рекомендації до виконання курсової роботи
для студентів-географів 3 курсу
спеціальності «Економічна та соціальна географія»

Підписано до друку 06.09.2013. Формат 60x84/16. Гарнітура Таймс. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Обл.-вид. арк.1,4. Ум.-друк. арк. 1,0. Тираж 25 прим.
Надруковано ФОП Грицас С.Ю.: 61103, м. Харків, вул. Дерев'янка 7, к.86,
ЄДРПОУ 01.04.2000 № 24801750000144119, тел. (057) 343-75-62, e-mail: ekograf@i.ua

